Олександр КУЧЕРУК

ГЕНЕЗА ВІЙСЬКОВОЇ ДОКТРИНИ ОУН

Організація українських націоналістів (ОУН), основу якої на початку становили члени Української військової організації (УВО), з перших днів свого існування беззастережно діяла як виразник і провідник нації, засадничо стояла на позиції відбудови української державності, тому питання організації українського війська завжди залишалися для Організації безумовно актуальними.

Програш Визвольних змагань 1917 – 1921 рр. українські націоналісти розуміли як програну битву, а не війну. Потрібно було готувати для майбутньої боротьби молоде покоління. Таку настанову відображали тогочасні публікації чільних діячів УВО й майбутньої ОУН. Так, у часописі Групи української національної молоді в Празі „Національна думка" 1927 року було надруковано статтю Р.Ярого „Військове виховання молоді", в якій аналізувалися підходи й стан військового вишколу, розглядалися мобілізаційні схеми в країнах Європи й США, при цьому особливу увагу зверталося на ті держави, до складу яких входили окуповані українські території. Автор писав:

„Відомо ж, що, н[а]п[риклад], в Польщі та Румунії ставляться всяким спробам організації нашого товариського життя взагалі найбільші перешкоди або їх в більшості просто забороняється.

Для нас означає це безумовно шкоду, але подібно є воно шкідливе і з військового становища для ворожої нам державної нації. Польща має, н[а]пр[иклад], 27 мільйонів мешканців, з чого найвище 17 мільйонів поляків, так що це незначне число і при найкращій воєнній підготовці не зможе само двигнути тягаря війни цілої держави. Бо „загальне ополчення" (Mobilisation nationale), як, н[а]пр[иклад], у Франції, виключно із французів, не зможе в Польщі при мільйонах українців, білорусинів, литовців, німців виказати подібного наслідку.

І знаючи цей бік нашої сили, не можна нам рівно ж забувати нашої слабості: недостачу відповідної власної національної організації. Недивлячись на це, що не маємо власної держави, мусимо почуватися як нація державна. Не душитися в дрібній, безкорисній партійній гризні, але працювати в напрямку одної цілі, як це роблять всі держави. Створення і організування фізичної потуги, здатної державу вибороти й оборонити.

Мусимо зачати з нашою молоддю, яку треба з діточих літ виховувати морально і фізично. Наша мета – це створення нового типу українця: тілесно дужого, духово на висоті завдання, самосвідомого українського націоналіста, що не дозволить, щоби йому „дарувати" його батьківщину шляхом політичної акції якогось там „приятеля" чи ворога, без особливого його напруження, але який схоче вибороти нашу батьківщину в її найширших етнічних межах"[1].

Є. Коновалець у статті „Військовий вишкіл", вміщеній у журналі „Розбудови нації" 1928 року, оглядаючи різні публікації й аналізуючи висловлені в них погляди, подає водночас власне бачення розв'язання проблеми підготовки й перевишколу військових кадрів. На його думку, з опублікованих на той час статей „дві статті заслуговують на увагу – це стаття генерала Омеляновича-Павленка „Думки про еволюцію старшинського вишколу" та сотника Ярого „Військове самовиховання" [...] Оба згадані автори підійшли до справи військового вишколу з різного становища, бо коли генерал Омелянович-Павленко порушив питання, як повинен бути зорганізований військовий вишкіл в існуючій вже Українській державі, то сотник Ярий ставить рубом питання: „хто, ще до створення Української держави, поведе український народ до боротьби й як вже сьогодні повинно бути зорганізоване самовиховання та військовий вишкіл", а тим самим намагається з'ясувати саме ці питання, що повинні у сучасну хвилю найбільше цікавити кожного військового. На мій погляд, підхід до питання військового вишколу так, як це зробив сотник Ярий, є під цю пору більше доцільним". Далі Є. Коновалець наголошує на тому, що „коли б нам прийшлося сьогодні організовувати українську збройну силу, то ми майже нічого не будемо мати [...] Ми хочемо рахувати себе модерною нацією й домагатися для себе самовизначення, волі, державності, а на ділі ми не є в силі зорганізувати навіть однієї модерної дивізії [...] протягом десятиліття, після провалу наших визвольних змагань ніхто з нашої молодої генерації не посвятив себе військовим студіям [...] досі нема ні одної стипендії для того, хто рішився студіювати військове діло". На питання „Що робити? " він відповідає так: „Для створення збройної сили треба в першу чергу ідеї, яка б захопила широкі маси нашого народу й повела їх у бій. Ця ідея є й кріпшає".

Для Є.Коновальця, а разом з ним і багатьох інших українців, цю ідею, безперечно, висловлював і боровся за її втілення український націоналістичний рух, який на той час уже мав не лише основи свого теоретичного обґрунтування, а й набирав

практичних організованих форм. Підбиваючи підсумки свого огляду, Є.Коновалець виходить з пропозицією створити центр, який би розробив програму реальної системи підготовки кадрів для української армії. Він вважав, що конче потрібно:

„1. Випрацювати подрібний план військового вишколу для молодших старшин, а зокрема для старшин генеральної булави;

2. Випрацювати план військового вишколу взагалі та його практично переводити;

3. Підготовляти літературу шляхом видання вже готових праць, шляхом перекладів з чужої літератури та заохочування окремих наших військових фахівців до написання головніших військових підручників;

4. Працювати над питанням організації майбутньої української армії”[2].

Цитовану статтю Є.Коновальця опубліковано за півроку до установчого конгресу ОУН. Військові питання дістали своє відображення в його матеріалах, ухвалах та планах практичної діяльності.

У відозві „Від конгресу українських націоналістів” (1929 р.) задекларовано основні постулати ідеологічних і політичних засад ОУН: „Маючи за свою мету відновлення, впорядкування, оборону та поширення НЕЗАЛЕЖНОЇ СОБОРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ, українські націоналісти змагатимуть до зібрання творчих сил у нутрі нації та до зміцнення її відпорності назовні. Тільки повне УСУНЕННЯ ВСІХ ОКУПАНТІВ З УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ відкриє можливості для широкого розвитку Української нації в межах власної держави. ВІДКИДАЮЧИ ОРІЄНТАЦІЇ НА ІСТОРИЧНИХ ВОРОГІВ Української Нації, але будучи в союзі з народами, які вороже відносяться до окупантів України, НАЦІОНАЛЬНА ДИКТАТУРА, що витвориться в бігу НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, забезпечить у тяжкий час боротьби силу Української держави”[3].

На підготовчій стадії конгресу було опрацьовано 39 рефератів, з них військової і воєнної проблематики опосередковано торкалися реферати Є.Коновальця „Військова справа”, М.Капустянського „Військова політика України”, Л.Костарева „Проблема морської оборони України”[4], „Причини невдачі наших визвольних змагань”, „Справа інтервенції” (прізвища авторів останніх рефератів з конспіративних причин не зазначалися).

На пленарному засіданні конгресу генерал М.Капустянський виступив з доповіддю „Військова справа”, в обговоренні її взяла участь більшість, включно з Р.Ярим, учасників, бо всі вони так чи інакше були пов’язані з військом.

На підставі рефератів, доповіді М.Капустянського й матеріалів обговорення в ухваленій конгресом Програмі ОУН питання військової політики дістали такі формулювання:

„1. Організація української військової сили буде поступно розвиватися, а її форма мінятися відповідно до трьох етапів політичного стану України: ворожої займанщини, національної революції, державного закріплення.

2. В обставинах ворожих займанщин підготовку українських народних мас до збройної боротьби, а зокрема підготовку організаторів та вишколених провідників, перебере окремий військовий осередок.

3. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний народ, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української держави.

4. Оборону впорядкованої держави перебере єдина, регулярна, надкласова, національна армія і флота, що враз з територіальними козачими частинами будуть збудовані на підставі загальної військової повинності”[5].

Член Проводу українських націоналістів генерал М.Капустянський очолив військову референтуру. Чудово розуміючи обмеженість можливостей у справі практичної організації українського війська, референтура Проводу далі працювала у двох основних напрямах: розроблення загальних теоретичних питань воєнного вчення і питань практичних, що випливали із завдань, можливостей та потреб Організації. Такий підхід практично реалізувався, зокрема, в пресових публікаціях і окремих виданнях. Під керівництвом М.Капустянського було опрацьовано програму „Загальний військовий вишкіл”, надруковано в Парижі у 1931 – 1932 рр. низку брошур під спільною назвою „Військове знання”. Кожна з цих брошур була присвячена одній темі, викладеній у кількох лекціях, як-от: „Летунство”, „Основи тактики і стратегії”, „Організація сучасних армій”, „Особливості революційної та громадянської війни” та інших, окремо видано брошури „Червона армія” і „Польська армія”.

Ще 1930 року в серії видань УВО в Каунасі вийшла праця Р.Ярого та В.Мартинця „Війна і революція” (на виданні автори не зазначені), тут дано концентрований аналіз досвіду національно-революційних рухів і значення війни у визвольній боротьбі.

Військові питання висвітлювалися в ідеологічному органі Проводу ОУН „Розбудова нації”, де більшість статей на цю тему написав Є.Коновалець, у часописі УВО „Сурма”, який у цей час зосередився переваж-

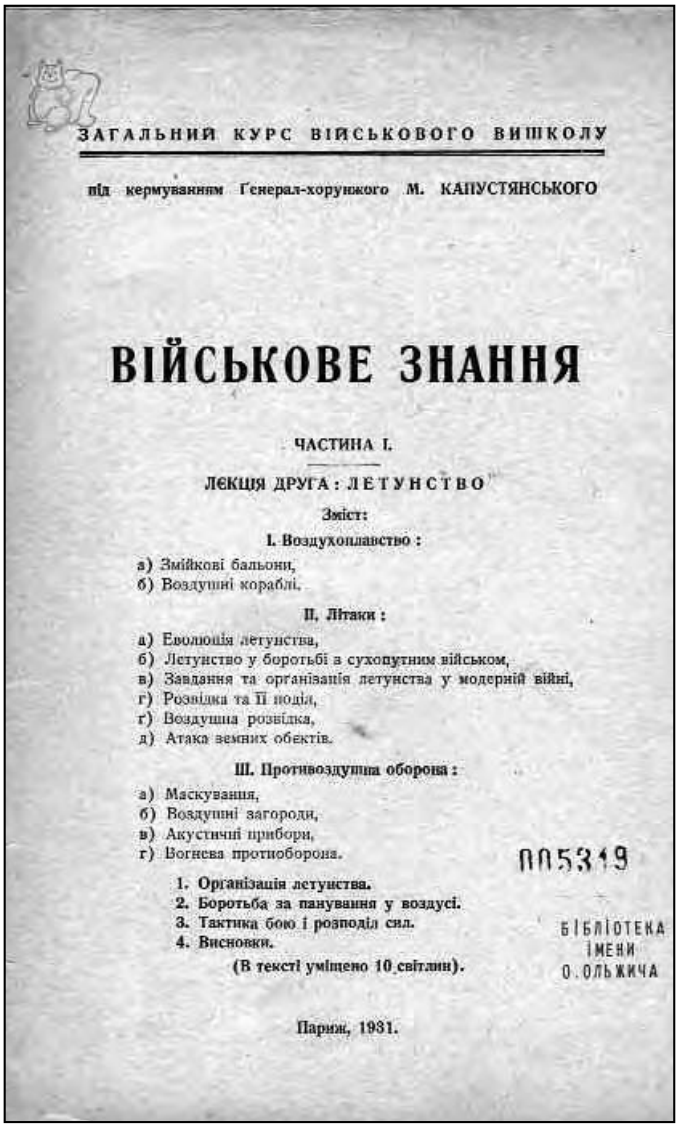

ЗАГАЛЬНИЙ КУРС ВІЙСЬКОВОГО ВИШКОЛУ

під кермуванням Генерал-хорунжого М. КАПУСТЯНСЬКОГО

ВІЙСЬКОВЕ ЗНАННЯ

ЧАСТИНА І.

ЛЕКЦІЯ ДРУГА: ЛЕТУНСТВО

Зміст:

I. Воздухоплавство:
а) Змійкові бальони,
б) Воздушні кораблі.

II. Літаки:
а) Еволюція летунства,
б) Летунство у боротьбі з сухопутним військом,
в) Завдання та організація летунства у модерній війні,
г) Розвідка та її поділ,
ґ) Воздушна розвідка,
д) Атака земних обектів.

III. Противоздушна оборона:
а) Маскування,
б) Воздушні загороди,
в) Акустичні прибори,
г) Вогнева протиоборона.

1. Організація летунства.
2. Боротьба за панування у воздусі.
3. Тактика бою і розподіл сил.
4. Висновки.

(В тексті уміщено 10 світлин).

Париж, 1931.

005319
БІБЛІОТЕКА ІМЕНИ О.ОЛЬЖИЧА

но на військовій тематиці, містили свої матеріали (без підпису) тойтаки Є.Коновалець, Р.Ярий та інші колишні військовики. Є.Коновалець разом з О.Гасиним, включеним до складу військової референтури, підготував „Військовий підручник". Невелику частину накладу цього видання, видрукуваного в Канаді, вдалося перевезти в Європу і вже звідти нелегально доправити в Галичину.

Для консолідації сил з-поза меж ОУН було створено Українське військово-наукове товариство в Парижі. Засновниками його стали генерали М.Омелянович-Павленко, М.Капустянський, В.Курманович, А.Кравс та полковник Є.Коновалець. Товариство організувало видання військових збірників, у яких розглядалися сучасний стан іноземних армій, тенденції розвитку військової техніки тощо.

На заклик паризької групи „спільною творчою працею спричинитися до докладного розроблення української воєнної доктрини та її остаточного оформлення" відгукнулося чимало українських старшин. На підставі зібраних матеріалів було оформлено тези організаційних форм збройних сил у „першім періоді наших визвольних змагань", викладених у редакційній статті „До питання української воєнної доктрини", яку підготував М.Капустянський у воєнно-науковому збірнику „Війна і техніка" (1938 р.).

Доктрина передбачала, що в разі відновлення української державності національною революцією „український військовий провід буде творити свою збройну силу на займанщинах. Бо ж наша мілітарна боротьба та революційно-повстанчі чини швидко притягнуть під українські стяги маси українських вояків" з армій держав, під окупацією яких перебували українські землі. А коли буде використано майбутню війну або збройний конфлікт за участю Польщі чи СРСР, „поважна кількість українців, правдоподібно, опиниться в різний спосіб на теренах великих потуг, з якими нам буде по дорозі. Таким чином персональний

склад нашої регулярної армії буде складатися з вояків, що набули військове знання в лавах окупаційних армій [...] беручи на увагу високу свідомість українських мас, ми можемо розраховувати на перехід на наш бік окремих відділів, а то й більших частин, зложених з українців". На чолі визвольної боротьби стає Вождь, який „скупчує в своїх руках всю військово-політичну державну владу [...] Це перша передумова для створення регулярної боєздатної збройної сили та відповідного її скермування для успішного здійснення наших змагань".

Стаття закінчується кількома тезами: „По-перше, по формі українська армія творитиметься на зразок окупантських частин із необхідними корективами. Друге: по духу вона буде національною армією зо всіма її додатними рисами. Значна кількість організаційних одиниць об'єднаних у дивізії, а останні групи – у корпуси. Третє: сувора дисципліна, повне довір'я між старшинами й вояками. Четверте: відновлення славетних стягів визвольної війни, окремі легіони американського континенту. По-п'яте: додержання територіальної системи для вояків, старшина ж різних земель. Шосте: добре організоване запілля й сильна влада на місцях. Сьоме: в районі операцій регулярних частин та в запіллі – всі повстанчі відділи розв'язуються або реорганізуються в зглядно загальній системі. Нарешті очолює боротьбу в усіх її ділянках провідник-зверхник"[6]. Як покаже дальший розвиток подій, ці тези в майбутньому по змозі реалізовувалися в площині практичної діяльності.

Одним з „географічних" напрямків здійснення військової доктрини ОУН у 1930-х рр., крім інших, було вибрано Далекий Схід.

Провідний діяч ОУН М.Селешко пізніше згадував: „в нашій пропаганді тоді покутувала концепція азійської посілості України [...] Ми підсилювали потрібну нам ідею великопросторності української імперії, що мала з двох боків тримати в шаху властиву Росію"[7]. Докладніше про плани ОУН на Далекому Сході можна довідатися з листа полковника В.Колосовського до Є. Коновальця, написаного весною 1934 р.:

„У перетрактаціях із японськими представниками нам треба висовувати наші інтегральні плани на ці землі. Історично російська експансія в Азії після 1654 р. провадилася спільними силами москалів і українців, отже морально ми маємо право шукати й для себе колоніальних земель. Фактично територія „Зеленого Клину" має сталу українську більшість. Мінімальні границі „Зеленого Клину", очевидно, не можуть нас задовольнити. Треба висовувати наші права на весь сов[єтський] Далекосхідний край [...]

Японцям треба підкреслювати:

1. Наша політика на Далекому Сході, оскільки ми там одержимо колоніальні землі, буде завжди прив'язана до Японії. Ми забезпечимо всі права японців на рибних промислах, на нафтових родовищах тощо.

2. Ми можемо зараз же розгорнути пропагандивну акцію на користь японців серед населення „Зеленого Клину" і також серед вояків української національності в армії Блюхера (за останніми відомостями, туди перевезено три стрілецькі дивізії з України).

3. Ми зможемо при допомозі японців розпочати формування партизанських загонів серед населення „Зеленого Клину". В разі війни ми можемо формувати регулярні українські частини на Дал[екому] Сході.

4. Ми можемо організувати акти саботажу на Великій Україні з метою не дозволити знімати воєнні частини і пересовувати їх на Дал[екий] Схід.

Очевидно, що в ніякому разі не треба перебільшувати наших можливостей, а триматися рамок реальності"[8].

Останні слова В.Колосовського одразу ставлять усе на своє місце. Хоч би якими були стратегічні плани, але доводилося виходити з можливостей і реального стану справ.

У процесі політичних обговорень висловлювалися й такі припущення: „Японія, мовляв, ніколи не погодиться на те, щоб Росія залишилася на Зеленому Клині, постійно загрожуючи Кореї й самій Японії. Тому вона мусить опанувати Зелений Клин, щоб витворити на ньому, як буфер, Українську (Зелену) Державу"[9].

Важливим для здобуття практичного досвіду заходом стало створення членами ОУН структур „Карпатської Січі" на Закарпатті. Одним з провідних її діячів, начальником штабу, командиром збройних сил Карпатської України був М.Колодзінський. Він мав фахову військову підготовку (вчився в польській військовій школі), в Краєвій екзекутиві ОУН на західноукраїнських землях виконував обов'язки військового референта, після арешту й недовгого перебування у в'язниці жив на еміграції, де зокрема працював інструктором в Італії у таборі з вишколу хорватських усташів, а 1938 року приїхав на Закарпаття. М.Колодзінський довший час працював над питаннями військової доктрини й стратегії ОУН, написав дослідження „Націоналісти і військове виховання", „Воєнне положення і стратегічне значення Закарпаття". Його праця „Українська воєнна доктрина", власне перша її частина, була розмножена перед Другою світовою війною накладом кількадесят примірників (повноцінним книжковим виданням випущена лише 1957 року в Канаді).

З огляду на те, що перша частина праці М.Колодзінського є історично-політичним оглядом, то актуальні питання військової доктрини викладено в ній тезово. Отож, згідно з цим автором, „воєнна доктрина українських націоналістів мусить з'ясувати характер нашої війни в найширших розмірах, яких тільки вимагають політичні відносини й наше географічне положення [...] воєнна доктрина українських націоналістів не може брати під увагу тільки етнографічні землі, бо в цьому випадку буде розріз між політичними замірами і воєнною потенцією [...] Така доктрина дасть моральні і політичні підстави для української армії [...] Воєнну доктрину треба безнастанно пропагувати, щоб була вона жива й зрозуміла для загалу, а не тільки для військових кругів [...] Обов'язком українських націоналістів у нинішньому часі є відродити в українському народі той погляд на війну, який мав він впродовж історії"[10]. Розвиваючи власне, максималістське бачення теми, М.Колодзінський пише: „Ми хочемо виграти війну, велику й жорстоку війну, яка зробить нас володарями Східної Європи. Ми хочемо виграти війну стратегічно, а не тільки тактично. Тому війну українських націоналістів треба брати в цілому, а не на рати [...] Треба розбуджувати воєнний запал і жадобу боротьби з кожним, хто проти нас [...]

Треба провокувати нашу уяву, щоб побуджувати її до винаходжування нових форм боротьби, які є скриті у воєнній інтуїції генія української нації. Ось це є найважливіше завдання сьогоднішнього військового відділу ОУН"[11].

Одначе практичні завдання, а головне – реальні можливості не збігалися з ідеалізованим максималізмом М. Колодзінського, і ймовірно тому розроблена ним доктрина не дістала підтримки в реалістичніше мислячого провідного активу ОУН.

Зміни міжнародної ситуації в другій половині 1930-х рр. потребували актуалізації військової доктрини ОУН. Є.Коновалець, який докладав багато зусиль для підготовки й проведення II Великого збору українських націоналістів (щоправда,

йому вже не судилося взяти в ньому участь), військове питання ставив на один щабель з основними теоретичними й практичними проблемами ОУН. Над військовою доктриною, що мала б розглядатися на II конгресі, працювала велика група військовиків – Є.Коновалець, М.Капустянський, Р.Ярий та ін. Текст підготовленого документа має більш як 180 сторінок машинопису, він усе ще чекає публікації і аналізу. Розроблена доктрина гостріше від попередньої ставила питання організації українського національного війська в процесі геополітичних змін, що наближалися в Європі й світі.

Військова доктрина ОУН коротко викладена в матеріалах II Великого збору українських націоналістів (1939 р.) і як розділ увійшла до Програми ОУН:

„ЗБРОЙНА СИЛА НАЦІЇ.

1. Виходячи з духово-політичних засад українського націоналізму й з сучасного стану воєнної науки, націоналістична воєнна доктрина кладе в основу творення збройної сили та її організаційних і стратегічних форм принцип модерної воєнної штуки.

Збройна сила України буде по формі модерною й регулярною, а по змісту націоналістичною армією.

2. Націоналістична воєнна доктрина визнає, що тільки випливаючий із націоналізму мілітаризм піднесе Українську Націю з її нинішнього стану та забезпечить їй гідне місце в світовій історії й у змагу з іншими націями.

3. Наша військова традиція й ті завдання, що стоять перед Україною, вказують, що націоналістична воєнна доктрина мусить бути просякнена офензивним духом.

4. Український мілітаризм – це спадкоємець бойових традицій нашої історії й меч ідеології українського націоналізму для здійснення його історичних цілей.

5. Український мілітаризм мусить бути уосібленням найкращих моральних і фізичних прикмет нації.

6. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний і готовий до кінця боротися за свої права нарід, звільнить Україну від окупацій та впроможливить упорядкування Української держави.

7. Організаційні форми збройних сил України мінятимуться відповідно до етапів її політичного стану: окупацій, національної революції й державної розбудови.

8. Оборону упорядкованої держави перебере єдина регулярна національна армія й флота, що враз із територіальними козацькими частинами буде збудована на підставі загальної військової повинності.

9. Персональному складові Української армії прищеплюватиметься націоналістично-державницька свідомість, залізна дисципліна, почуття мужності, жертвенності й гордості зо свойого високого призначення.

10. На чолі збройної сили України стоятиме Голова Держави — Вождь Нації”[12].

Отож у передчассі Другої світової війни ідеологічно-теоретичні питання військової доктрини ОУН було з’ясовано остаточно, а практичні кроки пов’язано з реальними обставинами. Є.Коновалець ще в грудні 1937 р. наголошував: „поза сею чисто теоретичною працею Провід ОУН мусить тримати якнайтісніший контакт з військовими кадрами, зарівно з тими, котрі постали на окупованих Польщею Українських Землях в рамцях УВО, а пізніше ОУН чи осередках скупчення укр[аїнської] еміграції, а зокрема в Канаді, Північній Америці, Бразилії, Аргентині, Далекому Сході та Європі, так і з тими, що вийшли як вояки укр[аїнських] армій на вигнання, мусить їх організовувати і підтримувати серед них дух військовості та внутрішньої дисципліни”[13].

Повноцінна сформована військова доктрина ОУН стала важливим чинником у подальшій боротьбі українського народу. Її державотворча складова не застаріла й досі, тому розбудову збройних сил України в період після 1991 р. та сучасну військову доктрину України можна вважати наступним кроком у розвитку мілітарно-політичної сили і ваги України.

На сучасному етапі актуальним лишається досвід творення військової доктрини ОУН, яка не бачила шляхів до компромісів, коли йшлося про державну самостійність і забезпечення Україні гідного місця у світі.

ПРИМІТКИ

1 Національна думка. – 1927. – № 11 – 12. – С. 16.

2 Розбудова нації. – 1928. – Ч. 7 – 8. – С. 261 – 265.

3 Там само. – 1929. – Ч. 1–2. – С. 1, 2.

4 Див.: Костарів Л. Проблеми морської оборони України // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2 (3). – С. 125 – 136 (тут опубліковано текст реферату з пізнішою датою – 2.III.1931 р.).

5 Розбудова нації. – 1929. – Ч. 5. – С. 177.

6 Капустянський М. До питання української воєнної доктрини // Війна і техніка. – Париж, 1938. – С. 8 – 10.

7 Цит. за вид.: Світ І. Українсько-японські взаємини: 1903 – 1945. – Нью-Йорк, 1972. – С. 191.

8 Цит. за вид.: Онацький Є. У вічному місті: Записки українського журналіста. 1934 рік. – Торонто, 1989. – С. 148.

9 Там само. – С. 199.

10 Колодзінський М. Українська воєнна доктрина. – Торонто, 1957. – Ч. 1. – С. 22, 23.

11 Там само. – С. 54.

12 Політична програма й устрій Організації українських націоналістів. – [Б.м.], 1940. – С.31, 32.

13 Обіжник Є.Коновальця 1937 р. // Архів ОУН у Києві.